

რუსუდან ზექალაშვილი მარიამ აბესაძე

უარყოფის ფუნქციურ-სემანტიკური მიკროველი ქართულ სალიტერატურო ენასა და დიალექტებში

1. ლინგვისტიკაში სულ უფრო აქტუალური ხდება იმ ენობრივ მონაცემთა კვლევა, რომლებიც უშუალოდაა დაკავშირებული აზროვნებისა და მსჯელობის პროცესთან. კომუნიკაცია რომელიმე ენაზე აუცილებლად გულისხმობს ამა თუ იმ აზრის მტკიცებას ან უარყოფას, ამიტომაც **უარყოფა** ერთ-ერთი ფუნდამენტური, რთული და მრავალასპექტიანი კატეგორიაა, რომელიც ყველა ენაში არსებობს (სხვადასხვა ენობრივ დონეზე). ეს ლინგვისტური უნივერსალია გამოხატვის ფორმებით განსხვავებულია არა მარტო არამონათესავე, არამედ მონათესავე ენებსა და დიალექტებში¹. უარყოფას, ენათმეცნიერების გარდა, სწავლობს მეცნიერების ბევრი დარგი: ლოგიკა, ფილოსოფია, კომუნიკაციის თეორია, სოციოლინგვისტიკა, ენათმეცნიერებაში კი — გრამატიკა, ლექსიკოლოგია, სიტყვაწარმოება, სტილისტიკა, საუბრის ანალიზი, სოციოლინგვისტიკა, ტექსტის ლინგვისტიკა.

ყველა ენაში, მათ შორის ქართულშიც, არსებობს **მტკიცებისა და უარყოფის** გამოხატვის სხვადასხვა საშუალება, რომლებიც ქმნიან მაკროველს. მის შემადგენლობაში შედის **უარყოფის მიკროველი**, რომელიც ბევრ ასპექტს მოიცავს სალიტერატურო ქართულსა და დიალექტებში.

ქართულ ენაში უარყოფის გამოხატველი საშუალებები სხვადასხვა დროს ბევრმა მეცნიერმა შეისწავლა (ვ. თოფურია, 1923-1924; ა. შანიძე, 1973; ბ. ჯორბენაძე, 1984), ყურადღება მიექცა ორმაგი უარყოფის გამოყენების გრამატიკულ-სტილისტურ საკითხებს (ზ. ჭუმბურიძე, 1970; გ. შალამბერიძე, 1980; ჟსც, 2002; ლ. გეგუჩაძე, 2007; ა. არაბული, 2004; რ. ზექალაშვილი, 2004).

ჩვენ ვცადეთ, ყველა არსებული შეხედულება განგვეზოგადებინა და წარმოგვედგინა **უარყოფის მიკროველის** სახით.

2. უარყოფის ფუნქციურ-სემანტიკური მიკროველი

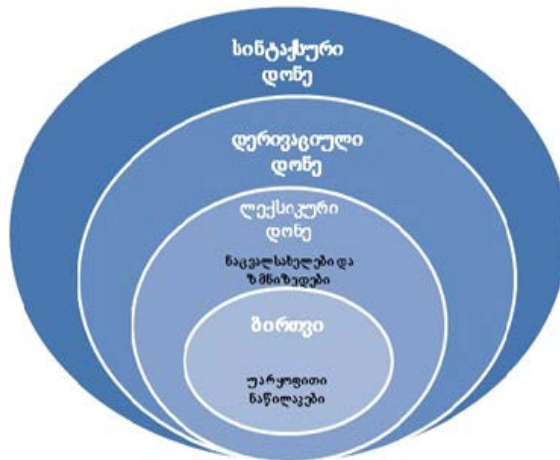
უარყოფის **ფუნქციურ-სემანტიკური მიკროველს** მივიჩნევთ **მტკიცებისა და უარყოფის** მაკროველის შემადგენელ ნაწილად. სხვა ენების მსგავსად ქართულ სალიტერატურო ენასა და დიალექტებში უარყოფა შეიძლება გამოიხატოს **ექსპლიციტურად** (ენობრივი ნიშნებით) და **იმპლიციტურად** (ფარულად) — მხოლოდ სიტყვის ან ფრაზის სემანტიკით. აღნიშნულ მიკროველში შეიძლება გამოიყოს **მორფოლოგიური, ლექსიკური, დერივაციული** და **სინტაქსური** დონეები (იხ. სქემა).

¹ ამ საკითხის შესწავლას მიეძღვნა თსუ-ის ქართული ენის ინსტიტუტის ორი შიდასაუნივერსიტეტო მიზნობრივი გრანტი: “უარყოფის გამოხატვის ენობრივი საშუალებები ქართველურ ენებში“ (2015) და უარყოფის გამოხატველ მოდელთა ფუნქციურ-სემანტიკური ანალიზი დიაქრონიული და სინქრონიული თვალსაზრისით ქართველურ ენებში“ (2016), რომლებშიც შესწავლილია უარყოფის კატეგორია სინქრონიულ და დიაქრონიულ ასპექტში. წინამდებარე სტატია ზემოთ დასახელებული პროექტით შესრულებული სამუშაოს ნაწილია.

2.1. მიკროველის **ბირთვში** შედის **პრედიკატიული** ანუ **ზოგადი** უარყოფის გამომხატველი ნაწილაკები: **არ** (აღარ/არც), **ნუ** (ნულარ/ნურც), **ვერ** (ველარ/ვერც), რომელთაგან **ვერ**-ს ახლავს მოდალური ნიუანსი: შეუძლებლობის გამოხატვის უნარი. ამ ნაწილაკთა მონაცვლეობა წინადადებაში თავისუფალი არაა, რადგან თითოეული განსხვავებულ მნიშვნელობას ანიჭებს ზმნით გამოხატულ მოქმედებას. **არ, ვერ, ნუ** ნაწილაკები წინ უსწრებს მას და მიგვითითებს შესაბამისი მოქმედების (ან მდგომარეობის) შეუსრულებლობაზე. ზმნა შეიძლება იდგეს თხრობით, ბრძანებით ან კავშირებითს კილოში: **არ წერს/ არ დაწერს, არ დაწერა, არ დაუწერია; არ წერო/ არ დაწერო! არ წეროს/ არ დაწეროს! არ დაეწეროს, არ დაეწერა/ არ დაეწეროს; ნუ წერ/ ნუ დაწერ! ვერ წერს/ ვერ დაწერს, ვერ დაწერა, ვერ დაუწერია.**

ამ ნაწილაკთა სემანტიკისა და დისტრიბუციის ანალიზით დადგენილია, რომ **ნუ** ნაწილაკი გამოხატავს თხოვნის აკრძალვას, **ვერ** — შეუძლებლობას, **არ** კი — კატეგორიულ უარყოფას (იხ. ვ. თოფურია, 2002, გვ. 307; ა. შანიძე, 1973, გვ. 610; ზ. ჭუმბურიძე, 1970; ბ. ჯორბენაძე, 1984, გვ. 140-143).

2.2. უარყოფის მიკროველის ბირთვის გარდა, ველში გამოვყოფთ რამდენიმე დონეს: **პირველ** დონეზე შეიძლება განვათავსოთ უარყოფის **ლექსიკური** საშუალებები: **ნაცვალსახელები** და **ზმნიშედები**, რომელთა მოშველიებით ხდება **კერძო** უარყოფა: პიროვნების/საგნის, ნიშან-თვისების (ფუნქციურად ესაა სუბიექტის, ობიექტის ან განსაზღვრების უარყოფა), მოქმედების ადგილის, დროისა და ვითარებისა (შესაბამისი სემანტიკის გარემოებები).

სქემა

უარყოფის ფუნქციურ-სემანტიკური მიკროველი ქართულ სალიტერატურო ენასა და დიალექტებში

უარყოფის მიკროველის **პირველი დონის** ძირითადი ერთეულებია **ლექსიკური** საშუალებებია: **უარყოფითი ნაცვალსახელები და ზმნიშედები** (იხ. რ. ქურდაძე და სხვ., 2016ა, გვ. 71-115). გამოყენებულია შემდეგი მოდელი: **ნაწილაკი + ნაცვალსახელი/ზმნიშედა: I. Part + II. Pron/Adv.** **პირველი** კომპონენტია ნაწილაკი: *არა/ვერა/ნუ(რა); აღარ(ა)/*

ველარ(ა)/ნულარ(ა); არც/ვერც/ნურც; **მეორე** კომპონენტი: ვინ(ც), რა(ც); ფერი(ც)/ნაირი(ც)/ვითარი(ც); ერთი; სად(აც), საით(აც), საიდან(აც), დროს(აც)/ოდეს(აც), გზით(აც), კომპონენტებს შორის შეიძლება ჩაერთოს **-ს** (ვერა+ს+დროს და სხვ.)

2.3. **მეორე** დონეზე გამოვყოფთ უარყოფის **დერივაციულ** საშუალებებს²: **Part + N/A/ Nv/Va**: ესაა **არ-** ან **ვერ-**ნაწილაკიანი წარმოება არსებითსა და ზედსართავ სახელებში, სახელზმნებში (არაადამიანი, არანამდვილი, არახალი, არყოფნა, ვერმოსული), ასევე მიმღებობის უკუთქმითი ფორმები (დაუნახავი, გაუკეთებელი, დაუწერელი...) (იხ. რ. ქურდაძე და სხვ., 2016ბ).

2.4. ბირთვისგან ყველაზე დაშორებულია **მესამე** დონე — **პერიფერია**, სადაც მოექცა უარყოფის **სინტაქსური** საშუალებები: უარყოფითი შინაარსის სპეციალური კონსტრუქციები (*ისე რომ არ; იმის ნაცვლად, რომ* და სხვ.).

3. უარყოფის გამოხატვა ქართული ენის დიალექტებში ქართული დიალექტური კორპუსი (“საქართველოს ლინგვისტური პორტრეტი”) შესაძლებლობას გვაძლევს საკმაო სისრულით გამოვყოფთ უარყოფის გამოხატვის საშუალებები ქართული ენის დიალექტებში და დავადგინოთ მსგავსება-განსხვავებები სალიტერატურო ქართულთან შედარებით.

3.1. სპეციალურ ლიტერატურაში მართებულად არის ხაზგასმული, რომ უარყოფის “სისტემა დიალექტებშიც უცვლელად მოქმედებს, რაც საერთო ქართული მონაცემია და მას სისტემური ცვლილება არც დიალექტებში არ ახასიათებს“ (გ. გოგოლაშვილი და სხვ., გვ. 192). სხვაობა მხოლოდ ისაა, რომ კილოებში უარყოფითი სიტყვები უფრო მრავალფეროვანია და გამოირჩევა ნაწილაკების სიმრავლით: უარყოფით სიტყვებს ემატება **-დ, -და, -და+რა, -ცა+და, -მცა, -ყე, -ო, -თქო/-თქვა, -მეთქი(ნ)**.

-დ/-და(რ/ნ+ა): არდ (არლა, არლარ, არლარა), არალა, არაფერილა, აღარალა, ვერლა, ვერლან, ნულ (ნულა); **-მც(ა)**: არამცა და არამც/არამცდაარამც/არამცე და არამც, აღარამც, ნუმც(ა), ნურამც, ნულამც; **-ყე**: არცრასაყე, ნურცრასაყე... **-ც** ემატება უარყოფითი სიტყვების პირველ კომპონენტსაც: აღარცარა, აღარცრა, აღარცრაი, აღარცრაივ, აღარცვინ, ვედარცარა, აღარცალა (აღარცლა). მაგალითად, **თუშურში** გვხვდება უარყოფითი ნაწილაკები: **არდ, არლადა, ნულ(ა)**.

ნულ გამოყენებულია თუშურ ტექსტებში: *მემცხვარევე, ნულ დამიმალავ, შენი ცხვრის გამრავლებასა!* (ქდკ)³; **ნულ** დამივიწყებო, სწორებო, თქვენთანით გამორჩეულისა (ქდკ); **ნულა** — ზემო იმერულში, რაჭულში, კახურში, სამცხურ-ჯავახურში, იმერხელში: *შიმშილობაჲ ნულა მეტყვი, ნულა მეტყვი, შეილო, იგეთი შიმშილობა იყო* (კახური, ქდკ).

არლ+არა ინგილოურსა და იმერხელში: *სხუა არლარა ვიცით* (ინგილოური, ქდკ); *იმა დერდი არლარა* (შავშურ-იმერხელი, ქდკ).

² უარყოფას გამოხატავს ზოგიერთი თანდებულიც (*გარეშე, გარდა* და სხვ.), ზმნის ფორმები: *გაუწყლოება, გაუგნებლება* და სხვ.

³ მაგალითები დამოწმებულია ქართული დიალექტური კორპუსის (ქდკ) მიხედვით.

აღარ+ც(ა)+ლა — ფერეიდნულში: *ეხლაც აღარცლა გომოვდისლა* — *ერბო შამჭამოთ; ხო აღარცლა არა ჰქონდაყე რაძლა იყო იყო* (ფერეიდნული, ქლც).

თუშურში, ფერეიდნულში, მთიულურ-გუდამაყრულში, ფშაურში დადასტურდა **აღარცრა** და მისი ვარიანტები: **აღარცრა/აღარცრაივ, აღარცრაით, აღარცრაისად**. მაგ., *კარგად მოიღესო, იმისყე დახატული აღარცრა აღარ არიო* (ფერეიდნული, ქლც); **აღარცრაივ**, *არა* (თუშური, ქლც); **აღარცრაით** *არ გეშველება, არას მასწავლია?* (მთიულურ-გუდამაყრული, ქლც); *ჩემ ნაუბარი, შვილო, აღარცრაისად არ არი გამოსადეგი* (ფშაური, ქლც).

-მცა ნაწილაკიანი გაორმაგებული ფორმა გამოყენებულია ქართულში, ჯავახურსა და რაჭულში: **არამცა** და **არამცაო** *ხელი არ ახლოო; არაცა და არამცაო* “გავიმარჯოს“ *არ უთხრაო* (ქართლური, ქლც); **არამცდაარამც** *უჩემოთ ერთ კაც ხმა არ გასცეთო!* (ჯავახური); *ეს ერთი კლიტე, არამცდაარამც ის ოთახი არ გაალოო!* (რაჭული). თუშურში გვხვდება შემდეგი ფორმითაც: **არამცე დ არამც** (ქლც).

ნუმც(ა), ნულამც გამოიყენება ხევსურულში, თუშურში, მთიულურ-გუდამაყრულსა და ფშაურში, ქუთაისელ ებრაელთა მეტყველებაში: **ნურამც** *გადამავდებო უშვილმამავლათაო და უსამოძიროთაო* (ქლც).

3.2. ჩამოვთვლით **უარყოფითი ნაცვალსახელების** განსხვავებულ ფორმებს დიალექტებში: *არაისრა, არავი, არამინ, არაფერივ, არასფელი/არაფერი, არაფელი, აფერი, არ(ა)კაცი; ვერავინა, ვერმინ, ვერავი, ვერა, ვერასფელი/ვერაფერი, ვეფერი, ვერ(ა)კაცი (ვერიკაცი); ნურმინ, ნურანაი, ნურაფელი, ნუფერი; აღარვინ(ა), აღარ(ა)მინ, აღარაფელი; არცვინ/არცმინ, არაიც, არცარა, არაფელიც, არასფელიც, აღარაც/აღარაიც, აღარაფელიც, აღარცარაივ, აღარცა, აღარცვინ, აღარცრა, აღარცრაი; ვერცარა, ვერცვინ, ვერცეთმა, ვერცრაი; არაფერილა, არაფერლა, არამინლა, ნუსალა...*

3.3. **უარყოფითი ზმნიწედები:** *არსათ/არცად, არასადა, არასი, არასიდა, არასიითა, არაოდეს/აროდეს, არროდის; ვერცად, ვერასიდ, ვერასიის, ვერასილითა, ვერსიდან, ვეროდის, აღარსა, აღარსაით, აღარსიდან, აღაროდის, აღარროდის, აღარასიდ, აღარცად, არცროდის, არცროის/არცაროის და სხვ.*

3.4. **ფონეტიკური ცვლილებები უარყოფით სიტყვებში**
უარყოფის გამოხატველ ლექსიკურ ერთეულთა დიდი ნაწილი დიალექტებში **ფონეტიკურად** არის სახეცვლილი:

3.4.1. **ჩანაცვლებულია** ბგერები: **ვ/მ: აღარმინ:** *იმაშინლა ხალოი რო გახალვათდებისლა, სულა გავა აღარმინ არ იქნებისლა* (ფერეიდნული, ქლც).

ხდება **თ+ს** აფრიკატიზაცია (მიცემითი ბრუნვის ნიშანთან): **არცერც** *არ ახურიენ ქული თავზენ* (ქვემო იმერული, ქლც).

3.4.2. **ჩამატებულია -ს** ბგერა (გურულში, იმერულში, ქართლურში, სამცხურ-ჯავახურში): **არასფერი, ვერასფერი:** *ამოდის გაზაფხულზე, არასფერი იმას არ ჭამს* (გურული, ქლც); **არასფერი** *იმას არ ებადა* (ქართლური, ქლც); *ზევით შეიხედა, არასფერი აკოშკა არ სჩანს* (სამცხურ-ჯავახური, ქლც); *თითვან ყავდა დედინაცვალს თავისი შვილი სახში და არასფერს*

არ აკეთებებდა (იმერული, ქდკ); **ვერასფერი** გააგებინა, მეორე გამოაგზავნა (სამცხურ-ჯავახური, ქდკ).

3.4.3. **დაკარგულია** ფუძისეული თანხმობანი: **ვერცეთ, არცეთი; არაოდეს, არსა, ნუსა**. იკარგება სონორი —**რ** აჭარულში, ზემომეჭახლურში, ზემოიმერულში, გურულში: **არცეთი** არ ჭამენ (აჭარული, ქდკ); არ აქყე დანა **არცეთს** (ზემო იმერული, ქდკ); **ვერცეთ** თავრობას ვერ შეეგუა (ქვემო გურული, ქდკ); **ვერცეთ** მოსახლისას ვერ იშვეს —ალი (აჭარული, ქდკ).

3.4.4. **დისიმილირებულია რ-** იმერულში, გურულსა და აჭარულში: **ვერაფელი, ველარაფელი, ნურაფელი**: *კაცმა იტრიალა და ვერაფელი ვერ თქვა* (აჭარული, ქდკ); *ვაჩუნდა ბატონი, ველარაფელი ველარ თქვა* (შუაიმერული, ქდკ); *ჩემ ცოლ-შვილს ნურაფელს უზამთო* (ზემო იმერული, ქდკ).

3.4.5. **ამოვარდნილია -რა** მარცვალი: **აფერი, ვეფერი** (აჭარულში, გურულსა და ქვემო იმერულში): **აფერი**: *დანარჩენი შენ სულ აფერი სთქვა* (აჭარული, ქდკ); *ნუ გეშინია, მა— აფერი არ ალიო* (აჭარული, ქდკ); *ერთი დამათვრეთ, მეტი აფერი მინდა* (ქვემო იმერული) (ქდკ); *მისი ხელით ვეფერს ვერ გააკეთებდა* (აჭარული, ქდკ); **ვეფერი** *ვერ წაართუმს ჭუჭულს* (აჭარული, ქდკ).

3.4.6. **უარყოფით** ნაცვალსახელთა განსხვავებული მოდელი — **არ(ა)/ვერ(ა) + კაცი** — დასტურდება გურულში, აჭარულში, ქვემოიმერულში, რაჭულსა და იმერხელში: **არკაცი, არაკაცი, ვერკაცი, ვერაკაცი, ვერიკაცი** (მათი მნიშვნელობაა **არავინ, ვერავინ**), არ გვხვდება არსებითი სახელის ფუნქციით (როგორც **არაადამიანი**). მაგალითები: **არკაცი** (გურულში, აჭარულში, ფერეიდნულში): *ამ დღეს უქმობდენ: არკაცი არ მუშაობდა* (გურული, ქდკ); **არკაციზა** *აფერი არ უქნია* (გურული, ქდკ); *მეო ნამარდი არ მინახაო, რო არკაცი იყო* (ფერეიდნული, ქდკ).

არაკაცი (იმერულში, რაჭულში, გურულში, აჭარულში — მუშაჯირულში, იმერხელში)⁴: *უნცროსისაში ბალახია, არაკაცი არ მარგლის* (ქვემო იმერული, ქდკ); **არაკაცი** *არ მივლოდა* (მუშაჯირული, ქდკ); *იმ სემთიდან არაკაცის გასავალი არ იყო, დიდი წყალი მიდიოდა — ჭოროლი* (იმერხელი, ქდკ).

ვერკაცი — გურულ ტექსტში: *კარს გარდამიდან ვერ გააღებდა ვერკაცი* (ქდკ); **ვერკაცი** — აჭარულში: *აქ ლამეს ვერიკაცი ვერ გაგათევიფსო* (ქდკ).

ვერაკაცი — იმერულ, გურულ და აჭარულ ტექსტებში: *მის უკეთეს ვერ ნახავდა ვერაკაცი* (ქვემო იმერული, ქდკ); *ვერ იფიქრეფს ვერაკაციო, რომ იქინეია ფილარიო* (გურული, ქდკ); **ვერაკაცმა** *ვერ უთხრა კაი ტყული მეფეს* (ქვემო იმერული, ქდკ); **ვერაკაცმა** *ვერ ნახა, ჯერი მიდგა იმ ზარმაც ფათერზე* (აჭარული, ქდკ).

3.4.7. სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია **კატეგორიული უარყოფითი შინაარსის** განსხვავებული ფორმების (**აპა, მააპა**) შესახებ იმერულსა და რაჭულში ძახილის წინადადებაში (იხ. გ. გოგოლაშვილი და სხვ. 2016, 192). ქდკ-ის მიხედვით ზემოიმერულ ტექსტებში გამოყენებულია **მააპა**:

⁴ რამდენიმე მაგალითში **არაკაცი** ანთროპონიმია

სამი ტონა, **მაპა!** ვინძახა შრომელი ხართ, ყველას გიცნოფთ; ჯერ იხადილებდენ, **მაპა!** თოფით ქვე ვკლემდი ხომე ხანდიხან, **მაპა!** (ზემოიმერული, ქდკ).

აპა არა გვხვდება სამცხურ-ჯავახურსა და შავშურ-იმერხეულში: **გახსონს? — აპა არა!** (სამცხურ-ჯავახური, ქდკ); **იცნოფს, აპა არა!** რაზე ვერ-ნა იცნას? (შავშურ-იმერხეული, ქდკ); **გორჯოლოს გავაკეთებთ, აპა არა!** (შავშურ-იმერხეული, ქდკ).

3.4.8. იმერხეულში, ზემოაჭარულში, ჯავახურსა და ინგილოურში გამოიყენება ნასესხები უარყოფითი სიტყვა **ჰერ** (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 360; გ. გოგოლაშვილი და სხვ. 2016, გვ. 210), ნაწილაკის, ზმნიზედის ან ნაცვალსახელის ფუნქციით: **სრულებით, სავსებით, აბსოლუტურად; სულ არ, სრულიად არ, სავსებით არ** (ქდკ, შ. ფუტყარაძე): **არ ისხემდა ჰერ** (ზემოაჭარული, ქდკ); **არაფერი, არავითარი** (იხ. ქდკ, რ. ლამბაშიძე): **ზმად ჰყავს ახირ, იმასთან ჰერ არ ილაპარაკა; ჰერ რამ არ უთხრა; ჰერ არ დამინახი** (ინგილოური, ქდკ); **შეაბეს ხარი, ჰერ ძრა ვერ უყვეს; ჰერ ვერ გიცანი** (ჯავახური, ქდკ); **ამფრათ ჰერ იქნება, სულ დიგვიბიწყე! ალიას ჰერ აღარ აძოვს ძროხეფ** (ზემოაჭარული, ქდკ).

4. პოლინეგატიურობის შესახებ ქართულში

წინადადებაში უარყოფის საშუალებათა რაოდენობის მიხედვით არსებობს **მონო-** და **პოლინეგატიური** ენები. თანამედროვე ქართულ ენაში ერთდროულად შეიძლება გამოიყენებოდეს ორი (ან მეტი) უარყოფა, მაგრამ მას შუალედური ადგილი უკავია ამ ორი ტიპის ენათა შორის. ქართული ენაში ისტორიულად შეიცვალა უარყოფის გამოხატვის სისტემა: მონონეგატიურობა თანდათან პოლინეგატიურობამ ჩაანაცვლა. როგორც სპეციალურ ლიტერატურაშია აღნიშნული, ძველი ქართული ენისთვის (ასევე მეგრულ-ჭანურისა და სვანურისთვის) ორმაგი უარყოფა უცხოა (იხ. ვ. თოფურია, 2002, გვ. 323). ასეთი ფორმები X-XI საუკუნეებამდე ძველი ქართული ენის ორიგინალურ თუ ბერძნულიდან ნათარგმნ ტექსტებშიც არ გამოიყენებოდა. ორმაგი უარყოფის ერთადერთი მაგალითი მოჰყავს ვ. თოფურიას **ადიშის** ოთხთავიდან (და არა ვინ არღარა იკადრა კითხვად მისად, მარჯ. 12, 34), თუმცა ამასაც შემთხვევითობას მიაწერს (იხ. ვ. თოფურია, 2002, გვ. 314-321). მეცნიერის აზრით, ორმაგი უარყოფა ქართული ენის კილოებში უფრო ადრე უნდა ყოფილიყო გავრცელებული, საიდანაც საშუალო ქართულის ძეგლებში შეაღწია. ვეფხისტყაოსანში უკვე თანაარსებობს როგორც ერთმაგი, ისე ორმაგი უარყოფა (იხ. ვ. თოფურია, 2002, გვ. 321-322): **ჩემსა ნუფინ ნუ დაჰმალავთ საჭურჭლესა დადებულსად** (რუსთ. 54,4), **თვესა ერთსა სულიერი კაცი არსად არ ენახად** (რუსთ. 195,3), **ვერასათვის ვერ ვიამბობ, რაცა ვინდა, ისა ქმენოდ** (რუსთ., 237,4) და სხვ.

ასე რომ, თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენა შესაძლებელია მივაკუთვნოთ **ნეგაციის** გამოხატვის **შერეულ** ტიპს, რადგან პარალელურად გამოიყენება როგორც **მონონეგატიური**, ისე **პოლინეგატიური** (ძირითადად, ორმაგი) ფორმები⁵. უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგჯერ ორმაგ უარყოფას

⁵ პოლინეგატიური ფორმების შესახებ ქართულ სალიტერატურო ენასა და დიალექტებში მსჯელობა გვექნება სხვა სტატიაში.

გრამატიკული დატვირთვა ენიჭება და სავალდებულოა (ზ. ჭუმბურიძე, 1970, გვ. 41-46; გ. შალამბერიძე, 1980; ჟსც, 2002; ა. არაბული, 2004, გვ. 177-178; რ. ზექალაშვილი, 2004, გვ. 122-125; ლ. გეგუჩაძე, 2007, გვ. 32-40).

5. როგორც ვხედავთ, უარყოფის **ფუნქციურ-სემანტიკური მიკროველი** არ განსხვავდება ქართულ სალიტერატურო ენასა და დიალექტებში. ორივეგან გამოიყოფა **ბირთვი** (პრედიკატიული უარყოფის საშუალებები) და **სამი დონე**: ლექსიკური, დერივაციული და სინტაქსური. უარყოფის გამოხატვის სისტემა ერთიანი და მსგავსია სალიტერატურო ენასა და დიალექტებში, ძირითად საშუალებათა ფუნქციურ-სემანტიკური ნიუანსები არ განსხვავდება. დიალექტებში სხვაობას ქმნის მხოლოდ ცალკეულ ლექსიკურ ერთეულთა ფონეტიკურად სახეცვლილი ვარიანტები (არაფელი, ვერაფელი, აფერი, ვეფერი, არცერცი, არცროის), ნაწილაკთა სიმრავლე და ზოგიერთი ნაცვალსახელის განსხვავებული წარმოების მოდელი (არა/ვერა+კაცი).

დამოწმებული ლიტერატურა

- ა. არაბული, 2004** — ა. არაბული, ქართული მეტყველების კულტურა, თბ., 2004.
- ლ. გეგუჩაძე, 2007** — ლ. გეგუჩაძე, ერთმაგი უარყოფის მცდარ ფორმათა შესახებ თანამედროვე ქართულში: კრებ. ქართული სალიტერატურო ენის საკითხები: ისტორია და თანამედროვე მდგომარეობა, პირველი კრებული, თბ., 2007, გვ. 32-40.
- გ. გოგოლაშვილი და სხვ. 2016** — გ. გოგოლაშვილი, ნ. შარაშენიძე, გ. ცოცანიძე, ნ. ჭუმბურიძე, თანამედროვე ქართული ენის მორფოლოგია, II. დიალექტები (გ. გოგოლაშვილის რედაქციით), თბ., 2016.
- რ. ზექალაშვილი, 2004** — რ. ზექალაშვილი, ქართული მართლწერის საკითხები, თბ., უნივერსალი, 2004.
- ვ. თოფურია, 1923-1924** — ვ. თოფურია, ორმაგი უარყოფა ქართულში: ქართული საენათმეცნიერო საზოგადოების წელიწდეული, I-II, 1923-1924, გვ. 74-116.
- ვ. თოფურია, 2002** — ვ. თოფურია, შრომები, ტ. II, თბ., განათლება, 2002, გვ. 304-330.
- ჟსც, 2002** — ჟურნალისტის სტილისტიკური ცნობარი (სარედ. კოლ.: შუქია აფრიდონიძე და სხვ.), — თბ., ჟურნალისტთა საერთაშორისო ცენტრი, 2002.
- რ. ქურდაძე და სხვ., 2016ა** — რ. ქურდაძე, დ. თვალთვაძე, მ. ლომია, ქ. მარგიანი-სუბარი, რ. ზექალაშვილი, უარყოფის გამოხატვის ენობრივი საშუალებები ქართველურ ენებში: ჟურნ. "ქართველოლოგი", 2016, 25 (10), გვ. 71-115.
- რ. ქურდაძე და სხვ., 2016ბ** — რ. ქურდაძე, დ. თვალთვაძე, მ. ლომია, ქ. მარგიანი-სუბარი, რ. ზექალაშვილი, ს. ოშიაძე, ნაწილაკებითა და აფიქსებით ნაწარმოებ უარყოფით ფორმათა სემანტიკური ანალიზი ქართველურ ენებში: VII საერთაშორისო ქართველოლოგიური სიმპოზიუმი, მასალები, თბ., 2016, გვ. 118-121.

გ. შალამბერიძე, 1980 — გ. შალამბერიძე, ქართული სწორმეტყველების ზოგიერთი საკითხი, თბ., თსუ გამომცემლობა, 1980.

ა. შანიძე, 1973 — ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, I, თბ., თსუ გამომცემლობა, 1973.

ზ. ჭუმბურიძე, 1970 — ზ. ჭუმბურიძე, უარყოფითი ნაწილაკები ქართულში და მათი ხმარების სტილური თავისებურებები: ჟურნ. "ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში", 1970, №2, გვ. 41-46.

ბ. ჯორბენაძე, 1984 — ბ. ჯორბენაძე, უარყოფის გამომხატველ ფორმათა ნაირსახეობისათვის ქართულში: ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წ. 6, თბ., მეცნიერება, 1984. — გვ. 136-166.

ბ. ჯორბენაძე, 1989 — ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, I, თბ., მეცნიერება, 1989.

წყაროები

შოთა რუსთაველი, 1957 — შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი (რედ. ა. ბარამიძე, კ. კეკელიძე, ა. შანიძე), თბ., 1957.

ქღკ — ქართული დიალექტური კორპუსი: <http://www.corpora.co/#/>

RUSUDAN ZEKALASHVILI, MARIAM ABESADZE

THE FUNCTIONAL-SEMANTIC MICROFIELD OF NEGATION IN THE GEORGIAN LITERARY LANGUAGE AND DIALECTS

Negation is studied within many scientific fields: logics, philosophy, communication theory, linguistics and others. The functional-semantic category of negation is fundamental, complex and multiaspectual; it is found in every language and occurs on all of their levels.

In the Georgian literary language negation can be expressed **explicitly** (by the lingual signs) and **implicitly** (covertly, solely semantically or situationally). The **functional-semantic microfield of negation** is a part of the **macrofield of affirmation and negation**. This microfield envelopes the following levels: morphological, lexical, derivative and syntactic.

The **core of the microfield** contains **the predicative or general** tools of expressing negation: *ar* 'no', *aāar* 'no more', *arts* 'neither'; *nu* 'no' [in the meaning 'do not'], *nuāar* 'not any more', *nurts* 'not either'; *ver* 'no' [in the meaning 'cannot more'], *veāar*, *verts* 'not either'. The particle *ver* adds some modal nuance of impossibility.

The following lexical means can be pointed out on the first level of the field: **negative pronouns and adverbs**, expressing **proper** negation (negation of a person, thing, attribute, feature, place, time or situation).

On the **second level** we place negation expressed through **derivation**: derivation by means of particles *ar* 'not', *ver* 'not' [in the meaning 'cannot', 'it is

impossible'] occurring in the nouns/adjectives and adverbs, and there we place the reversal forms of the participles on this level too.

Syntactic negation is placed in the **peripheral part**, farthest from the core. This type of negation is expressed by the special syntactic constructions.

The negation system in Georgian is the same for the literary language and for the dialects, the differences evidenced only in the phonetic variations of the certain lexical units (*arafeli, verafeli, aferi, veferi, artsertsi, artsrois...*), in multiplicity of the particles in the dialects and some pronouns with different manner of derivation: *arak'atsi* 'nobody', *verak'atsi* 'nobody, neither' and loan word *heè* ...

The Georgian language and its dialects belong to the **mixed type of negation** considering the fact that it is possible to use **monegative** and **polynegative** (mainly in the **doubled** negation) types in parallel.